

ՀԵՍՏՈՍՏԱԿԱՆ

ՄԱԳԱՂԱԹ ԵՒ ԹՈՒՂԹ

Պլինեայ համաձայն՝ մագաղաթին գիւտը կ'ընծայուի Միւսիոյ Պերգամնայ Եւմենէս թագաւորին. իբր լատին բառս pergamenus = մագաղաթ՝ առած ըլլայ իր անունը Պերգամէնէն. բայց մագաղաթի գործածութիւնը առաջ է ժամանակով՝ քան զԵւմենէս: Հին կտակարանին մէջ կայ երայական բառ մը, որ կը համապատասխանէ լատին volumen բառին, որ էր կամ մագաղաթը և կամ պապիրը, որ էր զլանած և պատառուած թուղթը՝ որ և կար Մովսիսի օրով, Հերոդոտ կ'ըսէ, թէ Հունիացիք կը կոչէին գիրքերը diphtera, որ կենդանիներու մորթէ շինուած էր, վասն զի պապիրը (πάπυρος = papyrus, որ էր պրտու ծառին ներքին կեղեքը) հազուադիւստ էր և կար միայն իջրպտոս: Հին պարսիկք կը գործածէին միայն այժի կամ ոչխարի մորթը՝ զրութեան համար, ինչպէս կը վկայէ Դիոդոր Սիկիլիացին: Ուստի Պլինեայ վկայուած թիւնը պէտք է առնուլ մագաղաթի գիւտին նկատմամբ՝ Պերգամնայ Եւմենէսի ձեռքով ասոր կատարելագործութիւնը և յաճախութիւնը, Քրիստոսէ երկու դար առաջ, եւ ունինք ալ ասոր պատճառը. վասն զի Պտղոմէոս Եպիփան պապիրի անբաւականութեան համար իջրպտոսէն արտածութիւնը արգիլեւ էր. հետևաբար կրնանք այս ժամանակամիջոցին համարել, որ հարուստ մթերանոց մը դարձած ըլլայ Պերգամէն քաղաքը՝ փոքր Ասիոյ մէջ:

Հին ժամանակ գիրքեր կը յօրհնուէին երկու կերպով, կամ շատ և կամ քանակ թերթեր իրարու հետ կը միացնէին կարով մը, որուն մի կողմը միայն զրութիւն կը պարունակէր, և կամ քառակուսի թերթեր իրարու հետ կը միացնէին կարով և սովորաբար երկու երեսաց վրայ կը գրէին:

Սովորական մագաղաթին նիւթն է այժի, ոչխարի, որթու, ուլան և գառան մորթեր,

որոնք կրէ կ'անցնէին, վրայի միսերն և մազմզուկները կը հանէին, կը կոկէին, կ'ողորկէին, կը հարթէին և կը կակղացնէին սպունգաքարով. Որչափ սպիտակ, նուրբ և ողորկուն ըլլար՝ այնչափ յարգ կը ստանար: Բո՛ւն ընտիր և նուրբ մագաղաթը յօրինուած է որթու մորթէն, ինչ որ գաղղիերէն vëlin բառը (որ է լատին vitulus) կը բացատրէ:

Հին Հռոմայեցիք կը գործածէին պապիրը, վասն զի դիւրաւ կրնային գտնել զայս. բայց ընդհանրապէս նշանաւոր զրութիւնը մագաղաթէ էին. Կիկերոն կ'ըսէ, որ ինքը տեսեր է Հոմերի իլիականը զլանած մագաղաթի վրայ օրինակուած. բայց զժբախտաբար չեն հասած այսպիսիք մինչև մեր ժամանակը: Նշանաւոր է Վատիկանու Վիլլաքիլիոսը, Փլորենտիոյ Տերենտիոսը, որոնք չորրորդ և հինգերորդ դարուց գործեր են:

Գէշ և բարբարոս սովորութիւն մը մագաղաթներու վրայ հին գրութիւնքը սրբել՝ ամենամեծ քննանք գործեր է գիտութեան:

Մագաղաթի գոյնը սպիտակ է, բայց կան կաթնագոյն, դեղին և ծիրանեգոյն: Ընդհանրապէս վերջնայ վրայ կը գծէին ոսկեգոյն գրեր, և պահուած էր առանձնաշնորհումով՝ թագաւորաց, իշխանաց և եկեղեցական բարձր պաշտօնաւորաց՝ այսպիսի թղթերու վրայ գրել և կարմրագոյն դեղով ստորագրել:

Այս սովորութեան յաջորդեց՝ մի քանի երեսները միայն գունաւորել կամ զրոյն ճակատը, լուսանցքը (marge ou frontispice), հուսկ քննաց գրքին զլուսները, զլիսագիւղները և խորագրերն ալ կարմիր դեղով գրել, ոսկէ առնուած է լատին բառս rubeŕica = կարմրագոյն, որուն տեղ կը գործածենք բառերս՝ վերանագիր, մակագիր և խորագիր՝ իրաւագիտական գործոց մէջ. իսկ ժամակաբառութեանց և եկեղեցական պաշտամանց գրոց մէջ՝ աւելի կը գործածենք բառերս կանոն կամ խրատք, որ կը նշանակեն թէ ինչպէս պէտք է եկեղեցւոյ պաշտամունքը կատարել:

Այժմեան գրքերու ծաւալին չափը առ-

նուած է մագաղաթի մեծութենէն: Նախապէս կենդանեաց մորթը քառակուսի ձևով կը հաստանէին և զայն երկու կը ծալէին և կը ձևանար թերթը (in folio).

Հին դարուց ժամանակ մագաղաթով առաջին երեսին վրայ միայն էին գրութիւնք, և յետակողմին վրայ կը գրուէր ստորագրութիւնք կամ գրութեան վերջաւորութիւնք: Երկու երեսաց վրայ հաւասարապէս գրութիւնքն ընդհանրացած են յիշորոպա վեշտասաներորդ դարուն մէջ:

Մագաղաթին տեղն անցաւ բոլորը, որ ընդհանրապէս կը յօրինուի՝ կտավ, կանեփի, բամբակի ցնցոտիներէն (chiffon), ինչպէս նաև հնդկային եղէգի, ադամաթըզենույ, յարդի և այլ ասոնց նման իրե-

րու կեղեկներէն: Ընտիր թուղթերը կը շինուին կտավի և կանեփի ցնցոտիներէն. բամբակէ շինուածները կակուղ և թոյլ են, բայց միաներուն հետ խառնուելով՝ ազնուագոյն թուղթերն են:

Ցնցոտիներէ յօրինուած թղթոյն գիւտը Եւրոպայոյ մէջ ԺԻ. դարուն եղած է, մինչ բամբակի թուղթի գործածութիւնը իննբարորդ դարուն Արևելքէն կ'անցնի Եւրոպա, որուն գիւտը Չինաստանի կ'ընծայուի՝ ըրիստոնէութեան առաջին կամ երկրորդ դարուն սկիզբը: Ասոնցմէ զատ կը յիշատակուի և մետաքսէ թուղթ Պարսկաստանի մէջ 632 թուականին. ինչպէս բրնձէ թուղթ՝ Ի Ճարուն և Ի Չինաստան:

Ո. Կ.

Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ա Գ Ի Ր Տ Ա Ն Դ Է Ի

ՀՈՒՎԱՄԱՏ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Ս. ԽԱՏ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑՆ ՈՐԱՆԿԱՐԻՆ ՄԷՋ

(Շար. տես Բզմ. 1922 էջ 172)

Ըստ մեր կարծեաց ԺԻ. դարուն սկիզբը՝ որ տեղի կ'ունենար՝ առաջին մեծ յորելանին հարկւրամակը՝ հանդիպած պիտի ըլլայ առաջին նորոգութիւնը, և ասիկայ կ'ըսենք կայծիցով, դատելով ԺԻ. դարուն արուեստին զաղափարական և կրօնական պարզութիւնէն, որ այնքան տարբեր է աշխարհիկ ճաշակէն, որ յիշուի աւելի կատարեալ և աւելի զեղեցիկ է յաջորդ դարերուն՝ մասնաւորապէս ԺԻ. դարուն մէջ:

ԺԻ. դար այնպէս բարի և անարատ կը փայլի՝ արդեամբ ժամանակին կրօնական ազդեցութեան՝ որ կ'արգիլէ արուեստագիտին մինչև յայտնի ցուցնելու մարմնոյ մասերու մերկութիւնը, նաև պարկէշտութեան ամենասեղմ սահմաններու մէջ ալ, այնպէս որ կը պարտաւորէ արուեստագէտը պատկերը խղճմտութեամբ զգեստաւորելու:

Ազգեական նկարը պէտք էր իր ամբողջութեան մէջ տարբեր ըլլալ ներկայէս: Հաւանա-կանաբար արուեստագէտը տեսանելի ըրեր է միայն խաչի գիւտը, իրարմէ բաժնուած խումբերով, իւրաքանչիւրը ունի իր պաշտօնը հրաշքին մեծ տեսարանին մէջ: Այս խումբերուն

բեկորները դեռ կը տեսնուին ուրիշ դէմքերու մէջ՝ որ կ'երևի աւելցած են երկրորդ ձեռքէ մը: Ազգեական նկարին բնագործը պահող անձինքն են առաջին խումբի կիները՝ ձախէն սկսեալով, և երրորդին մէջ իրենց կերպարանքին և զգեստի ծալքերուն մէջ պահեր են նախնական մարքութիւն և ոճին պարզութիւնը: Նոյնպէս սկզբնական են Ս. Հեղինէի և Ս. Մարկոսի գլուխները, նոյնպէս և փոսին քով կանգնած քահանայից խումբը. դարձաւ քահանայապետին գլուխը և այն անձանցը՝ որ ձիուն քով ժողովուած են: Գլուխներուն կերպարանքին մէջ պարզութիւնն ու ազնուութիւնը՝ որոնք խանգարուած չեն նորոգութիւնէ՝ հիշանալի են, և անոնց նկարչին նկատմամբ կրնանք ըսել՝ վազարիի խօսքերով (նկատմամբ Պետրոս Լաւրադի Սիննացի նկարչին), որ «Իրեն ներկայացուցած դէմքերուն մէջ զեղեցիկ զարդով պնեալ և իրենց զգեստոց մէջ պարզօրէն ծածկուած են, և կը ցուցնեն իրենց գլուխներուն երևոյթին մէջ մեծվայելչութիւն, և իրենց կերպարանաց տրամադրութեան մէջ ամենազեղեցիկ շփոթութիւն»:

Այս վերոյիշեալ նորոգութիւնը տեղի ունեցած